

וחמשים איש. ולפי זה 'עדתו' היינו אנשי ביתו (רשב"א). והרא"ם פירש: 'עדתו' — מאתים וחמשים איש, ו'מתלוננים שבעדתו' — כל אותם שאמרו אתם המתם את עם ה'. והרשב"א והריטב"א הקשו שלפירוש זה עדיין יהושע וכלב נטלו הרבה מאד מארץ ישראל. וגם קשה הלשון 'מתלוננים שבעדת קרח' והלא אותם האומרים 'אתם המתם' לא היו בעדתו.

והריטב"א פירש (וכן הביא מהרא"ה) המתלוננים בענין המרגלים שחזרו והיו בעדת קרח — שחזרו ושנו בחטא.

— לכאורה אין הכרח לשנות המשמעות אלא למאן דמקיש מתלוננים למרגלים, אבל הברייתא הראשונה יכולה להישאר כפשטותה, שכל המתלוננים לא נטלו חלק בארץ ישראל נטלו חלקם. ואולם הרשב"ם (לעיל קיז): לא פירש כן. נראה משום שמשמע לו לפרש שתי הברייתות במשמעות אחת.

ולולא פרוש רשב"ם היה נראה לתלות בזה מחלוקת התנאים (בסנהדרין קח) האם דור המדבר יש להם חלק לעולם הבא אם לאו. והכי נמי לענין נטילת חלק בארץ, דמיין אהדדי [כמו שכתב מהרש"א כאן. וכדברי ראב"ע (בראשית לג, יט) 'מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא' (וע"ש ברמב"ן). והרי פשט הכתוב 'לעולם ירשו ארץ' מתייחס לא"י, וממנו למדה המשנה שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. (וע"ע בסוף לקוטי מאמרים לר"צ הכהן ובספר מכתב מאלהו ח"ד עמ' 131). וכן משמע בסנהדרין קי: לענין עשרת השבטים, שהגידון אם שבים מגלותם ואם יש להם חלק לעוה"ב — הא בהא תליא. וכ"מ שם מהמקרא שהביא רבי לענין עולם הבא 'ובאו האובדים בארץ אשור... והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם'. ורבי עקיבא שאמר אין להם חלק, נפקא ליה מ'במדבר הזה יתמו ושם ימות' האמור בחטא המרגלים, ושם כתיב 'וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל' אשר הם מלינים עלי' ונראה דהיינו מתלוננים דהכא (וכ"מ בריטב"א שצ"ק פירוש 'מתלוננים' — בענין המרגלים). ולפי זה כל יוצאי מצרים שהיו באותה הלנה — הפסידו חלקם. ויתפרש 'ליוצאי מצרים נתחלקה' — לאותם שלא היו בחטא ההלנה [וכגון מבני ששים ומעלה שלא נגזרה עליהם גזרה]. ויותר נראה שזוהו המשך דברי רבי שמעון ב"א 'לאלו ולאלו נתחלקה' כדי לקיים שני המקראות, שבעצם נתחלקה ליוצאי מצרים, אלא שרוב העדה הפסידו חלקם בחטאם, ו(לכך) נתחלקה גם לבאי הארץ.

דף קיט

'ארץ ישראל מוחזקת היא' — ואף על פי שעדיין ישבו בה כנענים, כיון שהבטיח הקב"ה ולא יכוב — נחשב מוחזק, כי אין נחשב 'ראוי' לענין בכור, אלא דבר שיש לחוש בו שמא לא יבוא לידי המוריש, משא"כ בעניננו.

ולא זו בלבד, אלא כבר מעכשיו שייכת הארץ להם והרי קרקע אינה נגזלת. ואמנם כבר הובטחה לאבות, אבל לא ניתנה אלא ליוצאי מצרים, שנאמר ונתתי אתה לכם מורשה (עפ"י רמ"ה ונמוקי יוסף. וע' בשו"ת מהרי"ל (עו) שנראה שאבותינו במדבר היה בידם למכור ולהקדיש הארץ, שקרקע בחזקת בעליה עומדת, והלא אילולא החטא היו זוכים בה מיד. וע"ע בקובץ שעורים).

מכאן יש לשמוע, מי שמת והיתה קרקעו ביד גזלן, או שקיבל קרקע במתנה מעכשיו ולאחר מיתת הנותן, ומת המקבל בחייו נותן — הבכור נוטל בה פי שנים, כי גוף הקרקע של המוריש היא ואעפ"י שאינו אוכל פירות, דומיא דארץ ישראל אצל חפר (ריטב"א ונמו"י לעיל קטז): וכן נפסק להלכה — חו"מ רעה, י. ואין הדבר מוסכם — ע' רבנו אפרים להלן קכה: ובמובא ברמב"ן שם. וע"ע חזו"א י"ד סק"ז).

ע' אבי עזרי (עכו"ם ח,ג) שהקשה לדעת האומר יש קנין לעכו"ם בארץ ישראל לענין דיני ממונות, ואף קנין הגוף יש לו בה, ויכול לחפור בורות וכו' (ע' גטין מז וברשב"א), מה טעם נחשבת הארץ 'מוחזקת' אצל חפר — אלא חידוש הוא שחדשה תורה שהארץ ירושה היא ליוצאי מצרים ואין בה באותה שעה קנין לעכו"ם. ורק לאחר שכבשו ישראל את הארץ, יש לנכרי קנין בה במה שנוגע לגוף הקרקע. ובחזון איש (שביעית כא) כתב שאין לנכרי קנין הגוף ממש בקרקע. וע"ע בקובץ ענינים לגרא"ו; בית ישי ב ובהשטות שבסוף ח"ב, עמ' תקיט; דרוש בענין קדושה ראשונה — בסוף ספר משך חכמה.

'אמר רבי חידקא: שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי רבי עקיבא, וכך היה רבי שמעון השקמוני אומר...' — מאמר זה הוא היחיד שנשאר בידינו מרבי שמעון השקמוני. מקומו 'שקמונה' או 'שקמה' — על יד חיפה העתיקה (מתוך אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים).

'וידוע היה משה רבינו שהמקושש במיתה... וראויה היתה פרשת מקושש שתכתב ע"י משה אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו, ללמדך שמגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב' — יש לפרש על פי מה שאמרו (שבת צו:): צלפחד הוא המקושש, וכוונתו היתה לשם שמים כדי שישמרו בני ישראל את השבת (כמובא בתוס' ד"ה אפילו), ובנים לא היו לו, וכיון שכן ראוי שיהא לו יד ושם עולם אשר לא ייכרת, כדרך שנאמר על הסריסים אשר ישמרו את השבת (בישעי' נו) — לכך נכתבה פרשה זו על ידו (תורת משה לחת"ס — קמא, פינחס).
ע"ע בספר קומץ המנחה לר"צ הכהן, עג; הקדמת עונג יום טוב סי' כב"כג.

(ע"ב) 'שמגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב' — איתא במדרש (מובא בתוס' ד"ה אפילו) שנתכוין לשם שמים, שלא יחשבו שאינם חייבים במצוות אחר הגזירה (וע"ע בת"י — בשלח).
וקשה איך התיר לעצמו? ואולי משום שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה, שלא הוצרך לעצים אלא להראות לישראל. רק ב"ד הרגוהו משום שהם 'דברים שבלב' ואין מחשבותיו גלויות להם. ועוד יש מקום לומר על פי מה דאיתא ברמ"א (או"ח שו) שמותר לחלל שבת כדי למנוע מאדם להמיר דתו אם אינו פושע. רק ב"ד לא ידעו שזהו טעמו (עפ"י מהרש"א וקובץ שעורים).
בקוב"ש תמה על דברי מהרש"א, הלא מפורש בכתוב שה' צוה להורגו, הרי שהיה מחויב באמת. ולכאורה היה נראה שלענין מלאכה שא"צ לגופה אין להתחשב במה שבלבו אלא כיון שקיבל התראה חייב, גם אם לפי האמת עשה לכוונה אחרת. וכן אפילו נתכוין להציל אחרים מלהמיר, אין לבית דין לדון אלא כפי הנגלה להם. וגם קראו הכתוב חטא — 'כי בחטאו מת'.
ובלאו הכי י"ל לפי מה שאמרו (בסנהדרין פ:): בדעת רבי יהודה, הוראת שעה היתה להורגו, הגם שלא התרו בו באיו מיתה ירגוהו.

'סרס המקרא ודרשהו' — לאו דוקא סרס, אלא כאילו תסרס, שמעשה היה הפוך אלא שכתבם הכתוב לפי חכמתם (ריטב"א).

'מורשה... שמורישין ואינן יורשין' — ירושלמי (ה"ב. מובא ברשב"א): אמר רבי הושעיא, כל מקום שנאמר 'מורשה' — לשון דיהא (= דהיו, חולשה ועמימות). התיבון: והכתיב תורה צוה לנו משה מורשה

קהלת יעקב? — אמר: לית דיהא סוגין מינה, מן דו לעי היא משכח כולה (אין דהיה מרובה ממנה, אחר שמתגזע בה הוא משכחה).

‘מלמד שהיה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין...’ — היכן לימד? יש לומר מאמירת בנות צלפחד למה יגרע שם אבינו... [ולא אמרו למה יגרע אבינו] — משמע שמכח דין יבום היו אומרות לו, שהרי בענין יבום כתוב יקום על שם אחיו; להקים לאחיו שם בישראל (תורת חיים). וע’ במדומי שדה דרך נוספת).

‘ניסת... בת עשרים — יולדת עד ארבעים’ — ונפקא מינה לפרוש ממנה מלשאתה משום חיוב פריה ורביה (עפ”י רמ”ה). והורה החתם-סופר (ח”א מז) אודות חתן שהוטעה בשידוך והוברר שהיתה הכלה בת ארבעים — השידוך בטל, לפי שאינה יולדת. ויש אומרים שבענין זה נשתנו הטבעים והיא יולדת (ע’ בספר תשורת ש”י תנינא עב).

ובשו”ת דובב מישרים (ח”א יג) נשאל על בחור שקודם שבא בקשרי שידוכין סבר על פי חקירת קרובי הכלה, שהיא בת כ”ח שנה, ולאחר כתיבת התנאים נודע שהיתה בת ל”ח, והחתן חושש אולי היא בת ארבעים — ופסק שיכול לדרוש מנה שתברר שאינה בת מ’, ואם לא תברר — הריה נידונית כאילו נודע שהיא בת מ’. ואולם אם באמת היא בת ל”ח — קשה לפני להכריע היתר לנתק הקשר...’.

‘אלא מתוך שצדקניות הן נעשה להן נס כיוכבד...’ — פירש רשב”ם, בטוחות בצדקתן שיעשה להן נס כיוכבד. ובפסחים (סד) אמר רבא אין סומכים על הנס. ואפשר שכאן שונה כיון שהיו מצפות להגון להן, הרי זה בכלל ‘שלוחי מצוה אינן ניזוקין’. אבל קשה, כיון שבדרך הטבע לא יוכלו ללדת, הרי זה כ’שכיח היזקא’ שאפילו שלוחי מצוה עלולים להיזקק ואין להם לסמוך על הנס (קובץ שעורים).

יש לישב על פי דברי הנצי”ב (בחדושי לפסחים ח) שבני מעלה יחידים המפקירים עצמם באהבת הש”י למעלה מן הטבע האנושי, גם ההשגחה העליונה מגינה עליהם בדרך הפלגה ואין להם להתירא מפגעי הליכות הטבע (ע”ע כענין הזה בפירוש רמב”ן — בחקתי. וע”ע במובא ביוסף דעת ברכות ס). וכיוצא בזה כתבו מהרש”ל ומהרש”א (בקדושין כט) שצדיקים וחסידיים בטוחים שיינצלו ולא יזוקו.

וכל שכן בעניננו שאינו נס הנוגד לטבע אלא שאין הדבר מצוי על הרוב (עריטב”א להלן).

עוד היה אפשר לומר, הואיל ואינן מצוות על פריה ורביה — רשאות להמתין. [ואעפ”י שלדעת כמה פוסקים חייבות ב’לשבת יצרה’ (ע’ בית שמואל ב), יתכן שמתקיימת מצות ‘שבת’ כשדורה עם בעלה כדרך נישואין, אפילו נישאת לאחר ארבעים (ע’ שו”ת מהרי”א הלוי פה; דובב מישרים ח”א עז). גם אפשר שמשום מצות ‘שבת’ אינה חייבת להינשא למי שאינו הגון לה]. אלא שכתב הריטב”א שגם הבעלים שנשאום, על דעת כן נשאום, שסמכו על זכותן. וע”כ צ”ל שמותר לסמוך על הזכות בכה”ג. ובספר תורת חיים כתב שהיו להן סימני נערות כיוכבד, ועל כן לא נמנעו מלשאתן.

*

‘מסירת נפש בשביל אהבת ה’ אינו הנפש לבד כפשטיה אלא גם הנשמה, וכמו שכתב בזהר תרומה קסג. דבכל נפשך היינו נפש רוח ונשמה [דלשון ‘כל’ משמע לפחות על שלשה דברים...]. וכדרך שאמר משה רבינו עליו השלום (שמות לב) מחני נא מספרך אשר כתבת בשביל אהבת

ישראל. ודוד המלך עליו השלום בקש לעבוד עבודה זרה כמו שאמרו בסנהדרין (קז.) כדי שלא יתחלל שם שמים בפרהסיא על ידו, דהיינו בשביל **אהבת הש"י**. ומקושש לשם שמים נתכון, היינו בשביל **אהבת התורה** שתתגלה הלכה זו בעולם של חיוב מיתה למחלל שבת (כמו שכתבו תוס' ב"ב קיט: בשם מדרש), הגם דהוא יענש. וזכה גם כן לבנות שנתלות בו (כמ"ש בנדה לא.) חכמניות דרשניות צדקניות, ונתגלה גם כן על ידן פרשה מחודשת מדברי תורה בנחלות, כמו ששמעתי ענין הירושה עיקרו ירושת הכחות של האב לבן, וידוע 'נוקבא' הוא החשק וחסרון ו'דכורא' הוא המילוי, ולכך הירושה לדכורא, אך כשאין לו בן זהו שלא היה לו מילוי רק תוקף החשק לבד שזהו מסטרא דנוקבא — אז זה החלק גם הבנות יורשות. ומקושש שהיה לו החשק לתורה כל כך, הגם שלא נתגלתה ההלכה אלא במיתתו, נמצא שלא זכה להמילוי והיה לו רק החשק, לכך לא היה לו כי אם בנות ונתגלה על ידם פרשה זו, שהם יורשים כחותיו במותו — שאז היה מילוי חשקו וכחותיו — הוא החשק... (מתוך צדקת הצדיק רא.)

*

בנות צלפחד (מספר הפרשיות)

ותקרבנה בנות צלפחד

אך נסתיימו הפקודים אשר פקדו משה ואלעזר את בני ישראל לענין ירושת נחלה בארץ ישראל העומדת לבוא, קרבו בנות צלפחד ותבעו זכותן שלא תקופח, ויותר ממה שתבעו הן קבלו. ראו בפקודים אלה שנמנו הכל לפי המשפחות שבתוך השבטים, לא כבפקודים הראשונים שלא נזכר בהם משפחות אלא שבטים בלבד; וראו שנמנו הזכרים יורשי נחלה למשפחת חפר אבי אביהן, וצלפחד אביהן שהיה בן חפר לא נמנה עמהם וכאילו לא היה לחפר עוד בן, באו ותבעו את שלהן.

אמרו בספרי: כיון ששמעו שהארץ מתחלקת לשבטים, ולא לנקבות, נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה. אמרו: לא כרחמי בשר ודם רחמי המקום. בשר ודם רחמיו על הזכרים יותר מעל הנקבות, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן, אלא על הזכרים ועל הנקבות, רחמיו על הכל שנאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו.

בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה — למשפחת מנשה בן יוסף — למה הזכיר הכתוב מנשה שתי פעמים ובפעם השניה מנשה בן יוסף? — כתב המלבי"ם, שהן בקשו נחלתן בעבר הירדן המערבי דוקא, ולא בארץ הגלעד שבני מנשה האחרים נטלו נחלתם שם והיא בעבר הירדן המזרחי. לכך נזכר בתביעתן בן יוסף — שחיבב את הארץ וקבורתו בשכם שמשם גנבו אותו. שאילו היו באות ליטול נחלה בעבר הירדן מזרחה, בנקל היו משיגות, לפי שהארץ רחבת ידים. ומצינו למכיר שנתן לבתו נדוניא עשרים ושלוש ערים בארץ הגלעד (עיין דבה"י—א ב,כב; ז,יח ומלבי"ם שם).

צלפחד

צלפחד זה אבי הבנות, אנו יודעים יחוסו: בן חפר, בן גלעד, בן מכיר, בן מנשה, בן יוסף — דור ששי ליוסף ושבועי ליעקב אבינו; ועדיין אין אנו יודעים מעשיו של צלפחד. צדיק היה או רשע? מת במדבר — למה מת? — שכך אומרות בנותיו: **אבינו מת במדבר** וגו' **בחטאו מת**. גם חפר אביו מת במדבר שכך אנו יודעים בו שהיה מיוצאי מצרים והגיעה לו נחלה בארץ ישראל, וכשמת נתחלקה נחלתו לבניו, ואין אנו יודעים גם בו למה מת חפר במדבר; שכן גלעד אביו של חפר, ואפילו מכיר אבי-אביו, עדיין קיימים ונכנסו בארץ וירשו בה נחלה. אנשי חיל היו ועשו חיל בארץ. מכיר, גלעד, חפר, צלפחד, וחמש בנות צלפחד — חמשה דורות אלה, נולדו במצרים ויצאו משם למדבר, וכשבאים עתה ליכנס לארץ — אתה מוצא את מכיר בן מנשה ובנו גלעד חיים וקיימים עומדים לרשת נחלות מרובות בארץ ואינם מורשים לבניהם, כי הם עצמם יורשים, ואילו חפר בן בנם אינו עוד. מת ומוריש נחלתו לבניו ואינו יורש — למה מת? אין אנו יודעים; — גם צלפחד בנו מת במדבר, גם בנים יורשים אין לו כי אם בנות — אתמהה. מעשיו של חפר ולמה מת במדבר, אין אנו יודעים, כי לא גילו לנו חכמים, ואולם במעשיו של צלפחד בנו, ולמה הוא מת, בזה גילו לנו חכמים דברים רבים ושונים והרי לפנינו מקצת מדבריהם:

אמרו בספרי (עפ"י גרסת הגר"א והמלבי"ם): **צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה** — מגיד הכתוב כשם שהיה צלפחד בכור, כך היו כולם בכורים. וללמדך שהיו (בנותיו) זכאות בנות זכאי (שלא חטא צלפחד ולא הוא ה'מקושש' עצים ביום השבת' כמו שאמרו חכמים אחרים), שכל מי שמעשיו סתומים ומעשי אבותיו סתומים והכתוב מיחסו לשבח, הרי זה צדיק בן צדיק וכו'; — רבי נתן אומר: (רשע היה צלפחד) — מה אמור למעלה כי אמר ה' להם מות ימתו וגו' (וסמוך לו) ותקרבנה בנות צלפחד, מה ענין זה לזה? — אלא בא הכתוב ללמדך שיפה כוחן של נשים שבאותו הדור מכח אנשים. אנשים אמרו (במעשה המרגלים): **נתנה ראש ונשובה מצרימה** ונשים אמרו **תנה לנו אחוזה וגו'...** להודיע כמה גדול כחו של צדיק שגדל בחיק רשע ולא עשה כמעשיו וכו' (הרי שמת צלפחד בגזירת המרגלים); —

וספרי זוטא — רבי אליעזר בן יעקב אומר: נאמר כאן (אבינו מת) **במדבר** ונאמר להלן (במדבר טו) **ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת** — מה כאן צלפחד אף להלן צלפחד (הרי שמת צלפחד בעוון חילול שבת); —

אמר לו רבי שמעון: אפשר לומר כן? — מקושש בשנה ראשונה שיצאו ממצרים, בשנים ועשרים לחדש השני, וכי אפשר שהיו בנות צלפחד בנות מלכים נאות וכשרות, הקטנה שבהן יושבת ארבעים שנה ולא נישאת? — אלא באיוז שנה מת צלפחד — בשנה שנאמר (במדבר כא) **וישמע הכנעני מלך ערד וכו'.**

ובזוהר אמרו: צלפחד גדול לבני יוסף היה, ומפני שלא ידע דרכי התורה כיאות, לא היה נשיא. והוא שלא שמר פיו ולשונו לנגד משה (מאותם שנאמר בהם (במדבר כא) **וידבר העם באלקים ובמשה**) ועליו נאמר (שם) **וימת עם רב מִיִּשְׂרָאֵל** — רב שבמשפחה, גדול שבזרע יוסף מבני מנשה. ולפי שחטא בדבורו כנגד משה — חשבו בנותיו שמשה נוטר להם שנאה וכו' ולא דברו עם משה אלא לפני אלעזר והנשיאים וכו' והם לא ידעו שמשה אינו כשאר כל אדם (ומכל מקום) חשך משה עצמו מן הדין וכו'.

וכן אמרו בזהר שצלפחד מת בעטיו של נחש, היינו שהיה מן הנשוכים בנחשים השרפים, ולכן טעם 'זרקא' על תיבת 'אבינו' (מת במדבר), שהזרקא צורתו כנחש... אמרו חכמים: מקושש לשם שמים נתכוון. הפקיר עצמו למיתה כדי שיראו כל ישראל שהמחלל שבת במיתה ולא יזידון עוד בחילול שבת. הרי שלדעת האומרים מקושש זה צלפחד, גם בעונו לא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים.

תנה לנו אחזה; ויקרב משה את משפטן לפני ה'
תנה לנו אחזה בתוך אחי אבינו — לא תבעו אלא חלקן בנכסים כשאר בני חפר, ולא היו יודעות שג' חלקים ראויים להם. ולכך הקריב משה משפטן לפני ה', שאין הדין פוסק יותר ממה שבעל דין תובע — וציווה ה' נתן תתן להם אחזה נחלה — ג' חלקים כראוי להן — בכגון זה פתח פיה לאלם (משלי נא) שנשים הן ולא היה להן לידע לתובע כל המגיע להן.
בתוך אחי אבינו — הם בני חפר שנטלו חלקם בעבר הירדן מערבה, אבל לא בתוך אחי אבי-אבינו, הם בני גלעד שנטלו חלקם בעבר הירדן מזרחה, מכאן שהיו מחבבות את הארץ.
ויקרב משה את משפטן לפני ה' — יש אומרים שהפליא הקב"ה מן משה (שלא ידע להשיב). שיש צדיקים שנתגאו בדבר מצוה והתיש הקב"ה את כחם... וכן משה מפני שאמר והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי התיש כחו. משל לשלחני...
כן בנות צלפחד דברת — כך הוא הדין. אמר לו הקב"ה: ולא אמרת והדבר אשר יקשה מכם וגו'? — הדין שאין אתה יודע, הנשים דנות אותו.
דבר אחר: ויקרב משה את משפטן לפני ה' — ריש לקיש אמר: יודע היה משה רבינו את הדין הזה, אלא באו לפני שרי עשרות תחילה, אמרו, דין של נחלות הוא ואין זה שלנו אלא של גדולים ממנו. באו אצל שרי חמשים... הלכו לפני אלעזר אמר להם: הרי משה רבינו. באו אלו ואלו לפני משה. ראה משה שכל אחד ואחד כבד את מי שגדול ממנו; אמר, אם אומר להם את הדין אטול את הגדולה — אמר להם: אני יש גדול ממני, לפיכך ויקרב משה את משפטן לפני ה' (עפ"י ספרי; מלא העומר; העמק דבר; ילמדנו; מדרש רבה).

ובזהר אמרו הטעם שנסתלק מלדון בדבר — לפי שצלפחד מת 'במדבר' — בעוון דבור, שהיה מאותם שדיברו באלקים ובמשה ומתו בנחשים השרפים, ולכך קרבו הבנות לפני משה במעמד הנשיאים וכל העדה, שלא יבוא לנטור להם איבת אביהם שדיבר בו. ופסל משה עצמו לדון דינם מאחר שחשדוהו, ויקרב משה את משפטן לפני ה'. ומפני שגלוי לפני המקום שאין בלבו של משה איבה כלל, החזיר לו העטרה ואמר לו נתן תתן להם אחזה נחלה וגו' — אתה בידך תתן להן; — ויקרב משה את משפטן לפני ה' — אמרו במדרש: כאן נפרע ממנו על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי — יש מי שאומר: חס ושלום לא נטל משה הענו מכל אדם עטרה לעצמו, אלא כך אמר: אם יקשה עליכם לדון מפני הנגיעה — תקרבון אלי ושמעתי, שאני איני נוגע. אמר לו הקב"ה: סופך שאף אתה תסתלק מלדון מפני חשש נגיעה.
אמרו בגמרא 'ראויה היתה פרשת נחלות שתאמר על ידי משה, אלא שזכו בנות צלפחד ונאמרה על ידן, שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב; — ומהי זכותן? — זכות אביהם שהוא המקושש ומסר נפשו על שמירת שבת, ונאמר בשומרי שבתות (ישעיה נז) ונתתי להם בביתי ובבחומתי יד

ושם טוב מבנים וגו' — וזו פרשה בתורה שנקראת על שמו של מקושש. וגם מן הנחלה לא נגרע, שהשומר שבת נותנים לו נחלה בלא מצרים; —

מכיון שלא ידע אדם סוף מחשבתו של צלפחד שהלך למות על ענין השבת, לפיכך ויקרב משה את משפטן לפני ה' — בוחן לבות הוא לבדו יודע מה היה בלבו של צלפחד במעשה מקושש. אם כל כוונתו לשמירת שבת ושכרו 'נחלה בלא מצרים' או ח"ו חילול שבת יש כאן והרי הוא נפקע מנחלתו.

ויקרב משה את משפטן לפני ה' — שיהא צלפחד מנחיל לבנותיו במאמר ה', שכך נאה וכך יאה שיהא אב מנחיל את בניו בעצמו והוא נחת רוח וגדולה לפניו. והרגיש משה בדבר זה ויקרב משפט נחלות לפני ה', בביכול הוא בעצמו ינחיל ולא ע"י שליח.

משפטן — נו"ן רבתי (בספרי תורה שלנו אינו) — רמז לשער חמשים מנו"ן שיערי בינה. שלא ידע משה בדין זה והיה לו כשער חמשים שלא בא בו.

שבע פעמים נזכרות בנות צלפחד בכתוב — שהעלוהו לאביהן משבעת מדורי גיהנם, שכך אמרו ז"ל: כל מי שאינו מניח בן ליורשו, הקב"ה מתמלא עליו עברה — אין 'עברה' אלא גיהנם.

(עפ"י צרור המור; רא"ם מגור; חת"ס; רמ"מ מקוצק; עפ"י קדושת לוי; רבנו בחיי; ספרים)

דף קכ

הערות ובאורים בפשט

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי — אפשר בת מאה ושלשים שנה וקרא לה בת... מלמד שנולדו בה סימני נערות... — פירש הריטב"א: אין הנס ליוכבד מפני שילדה לאחר מאה ושלשים שנה, כי מה שאמרו נישאה פחותה מבת עשרים יולדת עד ששים — על הרוב נאמר. תדע, שאם כן במה שונה לידתו של משה רבינו ע"ה שהיתה בנס, מלידת אהרן שאינו גדול ממנו אלא שלש שנים בלבד (וכן תמה בספר תורת חיים) — אלא הנס היה כי אחרי בלותה היתה לה עדנה. ולכך לא תמהו אלא 'אפשר בת מאה ושלשים וקרי לה בת', לא על הלידה עצמה.

ע"ע בפירוש הרמב"ן וראב"ע — ויגש מו, כג. וע"ע בבאור הענין בספר יערות דבש — דרוש תשיעי לז' אדר.

זו יוכבד שהורתה בדרך' — יש תמהים והלא אסור לשמש מטתו בשני רעבון (תענית יא.)? ונראה שאין לתמוה על מה שעשו הראשונים קודם מתן תורה, שעדיין לא נתחייבו. והרבה אתה מוצא לקדמונים שהיו קודם מתן תורה שלא עשו כתורה מפני שעדיין לא ניתנה. אלא ממי שהיה מקיים יש ללמוד ומי שלא היה מקיים אין ללמוד, הלכך מיוסף שלא שימש יש ללמוד איסור (כפי שלמדו בתענית שם מן הכתוב 'וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב'), ומלוי ששימש אין ללמוד התר (תוס' הרי"ד. וע"ע להלן קכג רע"א ובמובא להלן קעג:).

מצינו בפוסקים דעות שונות על אופנים שמותר לשמש בשני רעבון, כגון בליל טבילה (ע' או"ח תקעד, ד; מהרש"א תענית יא), או כגון שלא קיימו פריה ורביה (ע' בפוסקים או"ח שם; גבורת ארי תענית שם ועוד). ולדבריהם אין להקשות מלידת יוכבד.

דף קיח

קפט. מה היתה טענת בני יוסף ליהושע, ומה השיבם יהושע?

למאן דאמר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ, יש לפרש טענת בני יוסף (משבט מנשה. עפ"י רש"י ורד"ק יהושע יז. וכ"מ מהראשונים שכתבו שנתרבו ממנין ראשון לשני, ואילו בני אפרים נתמעטו, וגם כללות בני יוסף נתמעטו במנין אחרון), מפני שהיו מועטים ביציאת מצרים ונתרבו יותר משאר שבטים (שבמנין ראשון היו בני מנשה 32,200 ובשני היו 52,700 ואין לך בכל השבטים שנתרבה כל כך), הרי נחלתם אינה מספקת להם. ולמאן דאמר לבאי הארץ נתחלקה, צווחו משום טפלים שלא היתה להם נחלה (רשב"ם פירש יתומים פחותים מעשרים שלא היה להם אב בבאי הארץ. ויש מפרשים שנתרבו טפליהם ולא הספיקה להם נחלתם). מבורר בגמרא שצווחתם לא הועילה להם. ויאמר להם יהושע: אם עם רב אתה, עלה לך היערה וכרות אותו ובנה לך שם בית מושב — ובנחלתם היה אותו יער ולא נתן להם יהושע כלום, אלא השיאם עצה טובה: לכו והחבאו עצמכם ביערים שלא תשלוט בכם עין רעה. אמרו לו: מזרעו של יוסף אנו שאין עין רעה שולטת בו.

דף קיט

- קצ. א. מנין שארץ ישראל מוחזקת היא ליוצאי מצרים, ולמאי נפקא מינה?
 ב. מה היתה טענת בנות צלפחד? לפני מי שטחו טענתם? מהו הספק שהיה בענינן?
 ג. במה נשתבחו בנות צלפחד?
 ד. ונתתי אתה לכם מורשה — מה בא ללמדנו?
 ה. האם חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב?

א. מכך שמצינו בספר יהושע שבנות צלפחד נטלו ארבעה חבלי ארץ, והרי בכללם חלק בכורה של אביהם בנכסי חפר אביו — מוכח שארץ ישראל מוחזקת היא אצל חפר הגם שלא היה מבאי הארץ, שאם אינה מוחזקת, הלא אין הבכור נוטל פי שנים בראוי אלא במוחזק. ומקור דבר זה בתורה הוא מן הכתוב אצל יוצאי מצרים ונתתי אתה לכם מורשה — ירושה היא לכם מאבותיכם.
 כתבו המפרשים, שמואל שפירש בידדות אהלים, חולק וסובר שאין ארץ ישראל מוחזקת ליוצאי מצרים. ובזה ישבו כמה קושיות (ע' במפרשים אחרונים ר"ה יג. בתירוצי קושית התוס' ד"ה ולא; פרשת דרכים — וארא; כתב סופר — דרוש למגילת אסתר; חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב ח).

ב. בזמן שמושה רבינו היה יושב ודורש בפרשת יבמין (רב שמואל בר רב יצחק), קרבו בנות צלפחד ואמרו לו: אם כבן אנו חשובים, תנה לנו נחלה כבן. ואם לאו — תתיבם אמנו. מיד ויקרב משה את משפטן לפני ה'.
 לדברי רבי יאשיה, עמדו תחילה לפני הנשיאים וכל העדה ואחר כך לפני אלעזר הכהן ומשלא ידעו הם, נגשו למשה (ותעמדה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה — סרס המקרא ודרשהו). אבא חנן אמר משום רבי אליעזר: בבית המדרש היו יושבים, והלכו ועמדו להם לפני כולם.
 יודע היה משה שהן יורשות הואיל ואין לצלפחד בן והריהן כבן לענין יבום, אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה של צלפחד אם לאו [האם מורשה משמע שא"י ירושה היא אצל יוצאי מצרים, אם לאו —

ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק]. וראויה היתה פרשת נחלות ליכתב על ידי משה, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן, שמגלגלים זכות על ידי זכאי.

ג. בנות צלפחד; —

חכמניות הן (בדרך ארץ) — שלפי שעה דיברו (— כיוונו את השעה, וכשמצאו פתח לדבריהם, כאשר עסקו בפרשת יבום, טענו טענתן).
דרשניות הן (שהיו יודעות שהבת אינה יורשת עם הבן, אם מקרא אם מסברא. ערשב"ם תוס' ור"ר) — שהיו אומרות אילו היה לו בן [או אפילו בת לבן] — לא דיברנו. (ע' פירוש נוסף בחדושי הנצי"ב).
צדקניות הן — שלא נישאו אלא להגון להן (הגם שהותרנו להנשא לכל מי שירצו, המתינו להינשא לבני דודיהן). תני רבי אליעזר בן יעקב: אפילו קטנה שבהן לא נשאת פחותה מארבעים שנה. [ומתוך שצדקניות הן נעשה להן נס כיוכבד שילדה את משה כשהיא בת מאה ושלושים שנה, וסמכו הן ובעליהן על צדקותן שיארע להן נס. ערשב"ם וריטב"א. וע' תורת חיים].

ד. ונתתי אתה לכם מורשה — ירושה לכם מאבותיהם (והריהי מוחזקת לכם והבכור נוטל בה פי שנים). ועוד מלמד שמורשים ואינם יורשים. [וכמו שנאמר תבאמו ותטעמו בהר נחלתך 'תביאנו' לא נאמר — מלמד שמתנבאים ואינם יודעים מה מתנבאים].

ה. נחלקו תנאים בדבר, והסיקו להלכה שאם הרב עצמו חולק כבוד לתלמיד, אף אחרים חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב (שודאי נוח לו לרבו. וכבנות צלפחד שחלקו כבוד לאלעזר ולנשיאים ולכל העדה בפני משה, כי גם משה רבינו היה חולק כבוד לכל ישראל. רשב"ם. לפי שהיה ענו מאד, וכמו שכתוב 'מי יתן כל עם ה' נביאים' — ריטב"א. וערמ"ה; מש"ח פינחס כו, ג; אור החיים במדבר ט, ו). ואם הרב אינו חולק כבוד לתלמיד — אין לחלוק כבוד לתלמיד בפני הרב.

א. אפילו אין רבו חולק לו כבוד, אלא שמתכבד בכך שמכבדים את התלמיד — מותר (ערב"ח יו"ד רמב).

ב. יש מי שפירש שהתנאים נחלקו בין כשהרב חולק כבוד לתלמיד ובין שאינו חולק לו כבוד (ער"א אור החיים במדבר ט, ו. ואולם ברשב"ם אין משמע כן. וע"ע בספר דברי שלום ח"ב א).

דף קב

קצא. למי חולקים כבוד ראשון, לחכם או לזקן בשנים?

אמר רבי אמי: בישיבה (בדין או שאר ישיבות של תורה. רשב"ם. והמאירי הוסיף: ובמילי דשמיא) — הלך אחר חכמה. במסיבה (משתה, והוא הדין לנישואין. ערשב"ם, ב"ח ונצי"ב) — הלך אחר זקנה. אמר רב אשי: והוא שמופלג בחכמה, והוא שמופלג בזקנה.

פרש רשב"ם: חכם מופלג בחכמה שנמצא עם זקן מופלג שאינו חכם כמוהו אלא חכם קצת [אבל אם אינו חכם — הלא אמרו ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ. עריטב"א] — בישיבה מכבדים את החכם לישיב בראש ולדבר תחילה. ובמסיבה — מכבדים את הזקן. היה החכם מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה — בכל מקום הלך אחר החכמה. היה הזקן מופלג והחכם אינו מופלג — בכל מקום הלך אחר הזקנה.